

Samen Preken

Oudejaarsdag 2020 en Nieuwjaarsmorgen 2021

De tranen, het totalitaire, de troost en het loflied

Openbaringen 5

door dr. Sjaak van den Berg

[1] *inventio*: oriëntatie vooraf

De dienst op oudjaarsavond heeft een eigen soortelijk gewicht. Dat geldt niet alleen in crisistijd, maar was ook al zo in ‘gewone’ jaren. Een kerkdienst waarin we terugblikken, met alles wat daarbij hoort, melancholie, weemoed, gezelligheid, eenzaamheid, en soms ook diep verdriet; dat alles kleurt de avonddienst op 31 december. Een jaar afsluiten brengt ook met zich mee dat we graag duiding geven aan wat er achter ons ligt en dat er perspectief wordt geopend voor de toekomst. Dit ontregelende jaar 2020 zit volgestouwd met allerlei gebeurtenissen die het besef oproepen dat we geen controle hebben. De behoefte aan duiding, - of zo je wilt: bezwering- wordt daarmee nog groter. Dit vergt veel van de voorganger. De druk om dit jaar op oudejaarsavond een *verlossend* woord te spreken, te duiden, richting te wijzen is sterker dan in andere jaren.

Beschrijven, samen-vatten wat er gebeurde en wat het met mensen deed is al een taak op zichzelf. Tussen januari en nu is er veel gebeurd. Die beschrijvingen *duiden* is een nog grotere inspanning. Waar hebben we het over? Is deze crisis een teken ergens van? Misschien een voorbode van het einde, op zijn minst van de Westerse beschaving? Is daarin de hand van God te zien? Of moeten we het vooral hebben over alles wat door de ontregelende corona aan het licht wordt gebracht? De schone grachten in Venetië, de plotselinge duikeling van de grafieken met CO₂uitstoot, ons onvermogen om met sterfelijkheid om te gaan, onze gevoel opgesloten te zitten als we niet kunnen reizen, de grote behoefte om juist dit jaar kerst te vieren en om dat samen te doen, de manier waarop we ons separaat samenleven van generaties hebben vormgegeven, de plaats van de gezondheidszorg, de werking van de economie, het thema internationale solidariteit, en ga zo maar door. Op allerlei terreinen bracht de crisis iets aan het licht. Of moeten we het nog anders belichten en zeggen dat de crisis is onze ogen juist *verblindde* voor nog veel grotere vraagstukken: de ecologische crisis, de vluchtelingen aan de poort van Europa – weggestopt in tochtige tenten op vervuild zand. Zijn we verblind geraakt voor de voortgaande devaluatie van instituties en de afbladderende van het concept ‘waarheid’, waardoor onderling gesprek en vertrouwen eroderen?

Complexe vraagstukken die niet zomaar in een preek zijn te vangen. Dan hebben we het nog niet over wat het niet-samen-komen deed met de gemeente. Wat bracht corona aan het licht in de gemeente? Wat verhulde het?

Openbaring 5 brengt deze complexe vragen onder een eigen, verlossend, prisma. We hebben Advent beleefd als gebed om verlossing. Bij monde van priesters en jonge maagden, profeten en herders werden ons gebeden om en visioenen van verlossing gespeld. Hun woorden en levens lieten we echoën in ons bestaan. Kerst, als het vieren van de prolepsis van (Immanuel,

God met ons!) en voorbereiding op de volkomen verlossing. Het wakkerde de hoop op verlossing aan. Openbaring 5 helpt om terugblikkend op het afgelopen en vooruitblikkend op het komende jaar in de diensten van oud en nieuw de werkelijkheid die we beleven voor het aangezicht van God te plaatsen. Het gedeelte schildert een hemels visioen waarin de Leeuw, die ook Lam is, waardig wordt bevonden om de rol van de geschiedenis te openen.

[2] *homiletische exegese*

Boek

Genre

Openbaring is als boek *sui generis* in het Nieuwe Testament en ook in het Oude is er niet meteen een boek dat overeenkomt met Openbaring. Het is grotendeels een apocalyptische vorm van profetie. Het gaat om profetie die dingen onthult die te maken hebben met de voleinding van de geschiedenis; de strijd en het oordeel die dat met zich meebrengt. Het begrip 'profetie / profeteren' wordt in Openbaring op tekstniveau verbonden met getuigenis van Jezus. Daarin zit een dubbelheid: het boek zelf is onthulling, maar het spoort aan tot een vorm van profetie die niet zo zeer toekomstduidend/speculatief is, als wel verwijzend naar Jezus – zelf al bestaat het risico dat je daarbij je vrijheid of zelfs je leven verliest. Het gaat daarbij om volharden, standhouden.

In het boek, dat zich presenteert als een reeks van visioenen, zijn brieven opgenomen. Deze hebben vooral een bemoedigend en vermanend karakter. Een ander belangrijk kenmerk van Openbaring is dat er veel liturgische elementen in zitten. Er wordt veel gezongen en gebeden in Openbaring. Dat geeft aan het boek een eigen karakter.

Hier geef ik alvast een voorzet voor de liturgie: wanneer je Openbaring 5 met deze informatie in je achterhoofd leest, kan dit de vorm van de preek en het geheel van de dienst inkleuren. Je kunt kiezen waar je op in zet: lyrisch, beschouwend of vermanend, of een mix.

Doel

De bedoeling van Openbaring is dat lezers - de eersten daarvan leefden eind eerste eeuw in Klein-Azië - standhouden (overwinnen) onder de druk waarin zij leven. Deze druk werd veroorzaakt door een tamelijk totalitair regime van keizer Domitianus (81-96). Vooral in Klein-Azië, het deel van het Romeinse Rijk waar destijds naar verhouding de meeste christenen leefden, is het enthousiasme voor de keizercultus groot en daarmee de druk op christenen, die als een storende factor werden ervaren, hoog. Johannes, de ziener, is dan ook verbannen naar Patmos vanwege zijn geloof in Jezus Christus.

Er lijken twee belangrijke verleidingen voor christenen: kiezen voor het Jodendom en daarmee onderdak vinden tegen beschuldiging van atheïsme (het Jodendom was immers *religio licita*); of, meedoen met keizercultus om zo loyaliteit te tonen en daarmee gevaar af te wenden. De strijd tussen loyaliteiten wordt in Openbaring onder andere verwoord in de beelden van hoer en bruid.

De brieven in Openbaring sporen expliciet aan om trouw te blijven. De liturgie in het boek helpt de gelovigen om hoofd en hart omhoog te heffen. De visioenen onthullen wat God doet terwijl je niets van Hem of zijn macht ziet. Die elementen samen troosten de gemeente en helpen om trouw te blijven, als het moet tot in de dood.

Onthulling

Verreweg het grootste deel van het boek bestaat uit onthullingen over het karakter van de werkelijkheid en de wijze waarop God daarin handelt en regeert. Hoewel er wordt onthuld, is er tegelijkertijd ook sprake van terughoudendheid, gelaagdheid. De geestelijke werkelijkheid achter de geschiedenis wordt niet verklaard met een 'Zo zegt de HEER'. De openingswoorden van hoofdstuk 1 geven deze gelaagdheid reeds aan. Inderdaad is er een openbaring (onthulling), maar dan een die God aan Jezus Christus heeft gegeven, die deze vervolgens weer via een engel aan Johannes laat zien. Johannes schrijft deze visioenen vervolgens op, zodat ze voorgelezen kunnen worden in de gemeente. Tussen wat God wil onthullen en wat de eerste hoorders horen zitten zomaar vier stappen of schakels.

Op tekstueel niveau is God ook tamelijk afwezig. Hij spreekt in H1 ('Ik ben de Alfa en de Omega ...') en in H21 ('Zie, Ik maak alle dingen nieuw'). Daartussenin zwijgt Hij. De onthullingen komen tot ons in beelden die niet meteen duidelijk zijn, maar uitleg nodig hebben.

Een ander aspect in deze onthulling is dat ook de inhoud een gelaagdheid kent. De opzet van Openbaring met een 3 x 7 (zegels, bazuinen, schalen) – die een drievoudige vertelling van dezelfde ontwikkeling biedt - wijst in deze richting. Deze gelaagdheid en de 'versleuteling' in beelden en getallen is een indicatie dat het niet aangaat om de voleinding van de geschiedenis via directe eendimensionaal lineaire beschrijvingen te vatten. De complexiteit van de geschiedenis en de voleinding is daarvoor te groot.

Dit eigene aan Openbaring is een vingerwijzing voor al te lineaire en rechtstreekse duidingen van de werkelijkheid anno nu.

Concrete verwijzingen

Ondanks de gelaagde wijze van spreken is er referentie aan de toen ervaren werkelijkheid. Er zit veel in dat verwijst naar Nero (de mens met het getal 666 in 13:18) die als eerste van de keizers christenen liet vervolgen. Sommigen zeggen dat een eerste deel van Openbaring ontstaan is tijdens zijn regering en dat wat over hem beschreven stond werd herkend en uitgebreid tijdens het regime van Domitianus (van 81-96 n. Chr.). Het totalitaire karakter van diens regering maakt het leven voor gelovigen erg zwaar en krijgt daarmee trekken van de antichrist. Johannes lijkt de staat nog niet daadwerkelijk als antichrist te zien, maar doorziet en laat zien dat de elementen aanwezig zijn die in potentie maken dat het in die richting groeit. Dergelijke elementen die de potentie hebben tot eindtijdontwikkelingen zijn er steeds weer door de geschiedenis, totdat alles culmineert in het einde.

Daardoorheen speelt nog een andere verwijzing naar de toen beleefde werkelijkheid. Er ging destijds het *nep-nieuws* rond dat Nero niet echt zelfmoord had gepleegd, maar naar het oosten was gevlucht (hij zou zwaar gewond zijn, maar weer zijn genezen) en dat hij wraak zou nemen op hen die hem hadden verworpen en Rome zou straffen. Dat leverde veel angst op en van die angst werd ook gebruik gemaakt. Er zijn drie verhalen bekend van opstandelingen die zich voor Nero uitgaven om aan hun revolutie extra gezag te verlenen. Door Openbaring heen wordt er met dit motief gespeeld (Openb 13, dat gaat over het beest dat dodelijk gewond was en weer leeft; en Openb 17:15-17 waar er opgetrokken wordt tegen Babylon om het te vernietigen, en de machten tegen God *in the end* zelfdestructief blijken te zijn). De grote angsten die er toen waren krijgen op deze manier een plek in de visioenen van de voleinding, en worden ingekaderd in Gods plannen.

Openbaring laat zich dus lezen als een profetische doorlichting van de tijd: de krachten en ideologieën die zich in die en in iedere tijd tegen het rijk van God in bewegen worden aangewezen. Daarbij worden ze van hun uiteindelijke dreiging ontdaan, omdat blijkt dat in dat

krachtenveld God zelf stuurt, oordeelt en herstelt en daardoorheen de voleinding van de geschiedenis bewerkstelligt.

Tekst

Een (nieuw) lied

Hoofdstuk 5 vormt samen met hoofdstuk 4 een tweeluik. Beide vormen de basis voor de drie reeksen aan visioenen die aspecten van de voleinding van de geschiedenis verbeelden, met daar tussendoor *intermezzi* die vertellen hoe de kerk in de tussentijd leeft. H4 geeft een blik in de hemelzaal, met de troon van God en daaromheen 4 wezens en 24 ouderlingen. Deze zijn betrokken in de lofzang op Hem die op de troon zit. Soms duiden ze aspecten van visioenen aan Johannes. H4 sluit af met een loflied op God als schepper. Dit lied klinkt altijd, in reactie op de Schepper en zijn werken.¹ Er is geen ophoud of vraag rondom deze schepping. Deze is in haar wezen goed en roept altijd lof op God op.

Voor de onthulling van de geschiedenis (H5) wordt niet direct iemand waardig bevonden. Dat roept een pijnlijke stilte op. Als er vervolgens iemand waardig is het zegel te ontsluiten, klinkt een lied. Het bijzondere daarvan wordt geaccentueerd doordat het *nieuw lied* (5:9) wordt genoemd. Het koor dat dit lied zingt wordt immens massaal. Niet alleen de oudsten en de vier dieren, maar ook een engelenleger en vervolgens de hele schepping.

Het feit dat de beide panelen van het visioen uitlopen op lofliederen is in zichzelf al een bemoedigend gegeven. De verschillen tussen beide liederen hebben in de ervaring van ons mensen een parallel: de schepping blonk ook in de lente van 2020 met nieuw leven, terwijl de mensengeschiedenis somber werd. Ze lichtte zelfs fraaier op doordat wij haar minder vervuilden. Gods goede werken zijn van eeuwigheid en tot eeuwigheid goed. Het zingen van het tweede lied is minder vanzelfsprekend, het vergt nieuwe woorden met een nieuwe diepte die het onvanzelfsprekende verwoorden (vrijgekocht, gered worden). Hoe onvanzelfsprekend ook, het wordt gezongen, zo vertelt het visioen.

Boek - zegels

Openbaring 5 zet in met de vraag naar wie waardig is om de zegels van het boek te openen. Blijkbaar wil Hij die op de troon zit dit delegeren aan iemand die daartoe in staat is. In tegenstelling tot de schepping is de geschiedenis niet alleen Gods werk, maar ook dat van mensen en van andere machten. Het voleindigen van deze geschiedenis wordt toevertrouwd aan een participant in dit verhaal van God en mensen.

Het ontzegelen is groots en veelomvattends. De zegels zijn er niet alleen om te voorkómen dat iemand het boek leest. Ze verhinderen ook dat gebeurt wat er in het boek beschreven staat. In ieder geval geldt dat het openen van een zegel gebeurtenissen in gang zet. Degene die de bevoegdheid over de zegels krijgt, heeft niet allen kennis, maar ook macht om de dingen in gang te zetten die moeten gebeuren.

De vraag wie het waard is om het boek te openen en de zegels te verbreken, en de onmogelijkheid iemand daarvoor te vinden, kunnen we onder andere zien als een stevige correctie op menselijke hoogmoed en zelfoverschatting. De eerste lezers zullen daarbij gedacht

¹ Miskotte, *Hoofdsom der historie* (p. 89): 'De vorigen keer hebben wij het visioen gelezen van de Schepping, en hoe de Schepping in wezen altijd zingt, omdat het bestaan zelf in zichzelf vreugde is, zoodat ieder wezen tracht in zijn bestaan te volharden, zoodat ieder wezen zich het niet-bestaan eigenlijk niet denken kan. En zoo klinkt er een loflied door heel de wereld, door het plantenrijk, het dierenrijk en het menschenrijk en ook door de stille dingen en hun geheimenis, de koralen, de kiezel en het kristal, de brooze schelpen en het bergen-torsende graniet.'

hebben aan de keizer, die pretendeerde een eeuwige vrede te brengen. Latere lezers zullen andere regimes en ideologieën op hun netvlies hebben gekregen. Ook (juist?) in onze huidige westerse cultuur heeft het idee postgevat dat wij onze toekomst kunnen weten en kunnen beheersen. Op zijn minst hebben we daar een groot verlangen naar en handelen we alsof we dat kunnen.

Het huilen van Johannes kunnen we dan ook begrijpen als uiting van frustratie dat het niet lukt iemand te vinden die de geschiedenis tot een voleinding brengt. Of, misschien ook wel *schaamte* dat we het niet kunnen, zegt Miskotte. Hij voegt er nog een mogelijkheid aan toe: gaat het hier om huilen omdat God niet aan zijn eer komt in de geschiedenis? ² Kan het zijn dan we daar geen tranen voor hebben, omdat we ons nauwelijks meer aan Gods kant plaatsen in onze godsdienstoefeningen?

Leeuw-lam

De omschrijving van Hem die het waard is om de zegels te openen is overvloedig rijk. Wat opvalt is dat hij door de hemelse figuur wordt omschreven als leeuw, terwijl Hij door Johannes – die van de kant van de aarde kijkt - wordt gezien als een geslacht lam. Een meditatie op alles wat er over hem geschreven staat, wie Hij is en wat Hij heeft ondergaan, biedt een prachtige verdieping in het inzicht hoe rijk het is dat juist Hij waardig is om de zegels te openen en het boek in te zien.

Openbaring 5 verkondigt niet in de eerste plaats dat er zegels worden opengemaakt van het boek van de geschiedenis, maar vooral wie dat doet: de leeuw die ook het geslachte lam is. Het visioen is bedoeld om te bemoedigen. Hoewel je het niet kunt zien en de werkelijkheid bij tijden weerzinwekkend is, wordt er geregeerd door Hem die machtig is als een leeuw en tegelijkertijd als lam al het lijden dat je kunt bedenken heeft ondergaan en onze kant van de zaak (onze wonden en onze schuld) aan den lijve heeft ondervonden. Bij Hem, door ook nog eens vervulling is van de beloften (wortel Davids) en alles heeft gegeven om zijn gemeente te verlossen, is de loop van de geschiedenis in veilige handen.

Het inzicht in wie Hij is, kan nog verdiept worden wanneer we ons realiseren dat de door openbaring heen de antichrist ook werkelijk als een fake-christus wordt neergezet (in h13 bijv).

Stem van de gemeente

In het hemelse gezicht lijkt de gemeente door de ogen van Johannes vooral toeschouwer. Dat is ook de hoofdbedoeling: kijk Wie de bevoegdheid heeft om de zegels van het boek van de geschiedenis open te maken! Toch kun je, naast dat verband van zien via de ogen van Johannes, op nog vier manieren een verwevenheid zien van de gemeente met wat er in de hemel gebeurt:

- de huilende ziener huilt de tranen van de gemeente;
- het Lam staande als geslacht draagt de wonden van de gemeente en heeft haar vrijgekocht tot koningen en priesters, waarmee ze eigenschappen krijgen die lijken op die van Christus;
- de gebeden van de gemeente worden meegeofferd in de lofzang van hemelse liturgie;
- als alle schepselen gaan zingen, zal de gemeente toch niet zwijgen.

Deze verbanden geven evenzovele ingangen in het gedeelte met het oog op de preek.

² Idem, 93v: 'Het is ook – als ik het zoo zeggen mag – een weenen om God, om Gods wil. Althans zoo is het gelegen voor het geloof, dus ook voor de apostel en voor de kerk. Laat ons dit vooral ernstig nemen, ook al staan we er zelf voor ons besef, nog ver vandaan. Het zou niet goed kunnen zijn, wanneer wij enkel de treurnis kenden om de zelfvernederig; het is toch ook een treurnis, omdat wij zoo graag zouden willen zien den zin, die vanuit Gods geld, de rechtvaardiging van zijn beleid, opdat hij verheerlijkt worde, opdat in onze vreugde Zijn vreugde vervuld zou worden.

[3] theologische kernen en existentiële verificatie

Openbaring – onthulling

In de inleidende lezing van de reeks die Miskotte in de winter van '43-'44 over Openbaring hield, onderscheidt hij tussen openbaring en onthulling. Openbaring is dat 'de Onbekende intreedt in deze wereld en intreedt voor ons. .. het is de opheffing van de kosmische eenzaamheid, waarin wij verkeren; dit is de kerstnacht; dit is het wonder waardoor de wereldnacht kerstnacht is geworden.. doordat God, de onbekende, de eeuwige, goede, liefderijke, de levende, de alleenlevende *Zich* openbaart.' En als gevolg daarvan: '... Eén is er en heeft onze tijd, den tijd, dien wij vullen met onze dromen en met onze onzen zonden, aangenomen, *opgenomen*, opgeheven door en in neer te dalen. De geschiedenis is onze geschiedenis, de extensieve kracht van onzen geest, en zijn werken; en *diezelfde* geschiedenis is nu, in Jezus Christus Gods geschiedenis geworden, Gods leven, lijden en lot.' Deze prachtige, met kersttaal ingeklede, verwoording van openbaring (God heft onze eenzaamheid op, door zichzelf te geven en onze geschiedenis de zijne te maken) is niet dat wat Openbaring als boek betekent. Dat woord betekent immers onthulling. Het gaat daarmee om een smaller begrip. De opgave is het om de onthulling van het einde te verstaan als deel van de openbaring in bredere en diepere zin.³

Het werkte voor mij verhelderend en corrigerend om Openbaring als boek in dit kader geplaatst te krijgen. Exegetiseren zoals we dat hebben geleerd – en waar ik van houd – leidt als snel tot het in detail analyseren en beoordelen van de tekst. De valkuil kan zijn dat je kwijtraakt dat er iets gesteld wordt dat groter is dan je als uitlegger bent. Juist bij het boek Openbaring, waarmee je binnengeleid wordt in een vreemde wereld qua vorm en taal, kun je kwijtraken dat je van Godswege aangesproken wordt.

Het lijkt me bovendien dat het boek Openbaring sowieso enigszins buiten de scope valt van gezaghebbende teksten. Openbaring 21, en de zeven brieven aan het begin kunnen we hebben. Andere gedeelte roepen iets op van vervreemding. Eens te meer omdat ze vaak zijn gebruikt om spoorwegboekjes te schrijven die het einde van de tijden determineren en de stadia in de geschiedenis weten te aan te wijzen (en het mis hadden). Tijdens de voorbereiding zag ik nog een bewering langskomen: 'Het coronavaccin is het teken aan het voorhoofd uit Openbaring 13.'⁴ Dergelijke uitspraken geven een ongemakkelijk gevoel, en maken wellicht ook kopschuw voor Openbaring; ze bevorderen alleen maar dat we het boek min of meer negeren.

Daar komt nog bij dat niet alleen Openbaring leidt onder een betekeniserosie en dat we het niet gemakkelijk zien als deel van een gezaghebbend corpus dat ons leven plaats in het licht van God. En dan bedoel ik niet zozeer die gedeelten die iets hebben te vertellen over onze ziel en het leven na de dood, maar over Gods handelen als begin en centrum van de geschiedenis, en de verwachting van zijn regering in en naar de voleiding toe. Heilsgeschiedenis zien als kern van de wereldgeschiedenis is een verdwijnend besef in onze westerse christelijke cultuur. Lesslie Newbigin schreef hier al decennia geleden over. Hij vertelde dat een geleerde Hindu hem voorhield dat missionarissen veel te makkelijk over de Bijbel spraken als een van de vele religieuze boeken die er zijn, maar dat de Bijbel een unieke interpretatie van de universele geschiedenis geeft en van van de mens als verantwoordelijke actor in de geschiedenis. De Hindu doorzag iets wat westerse missionarissen over het hoofd zagen, of niet inzetten in gesprekken. Newbigin werkt deze gedachten vervolgens uit in zijn essay *The Bible as universal history*,⁵

³ Idem, 9-11.

⁴ <https://cip.nl/82894-voorganger-megakerk-geeft-gemeenteleden-dringend-advies-zich-niet-te-laten-vaccineren-tegen-corona>

⁵ Lesslie Newbigin, *The Gospel in a Pluralist Society*, Londen 1989, 89v.

waarbij hij zoekt naar het plot of de betekenis van de geschiedenis. Ongetwijfeld zal er van alles over zijn geschiedfilosofie op te merken zijn, maar de gedachte dat Gods openbaring in Jezus Christus en de belofte van diens wederkomst bepalend zijn voor het verloop en de voleinding van de geschiedenis zijn onopgeefbaar. En in dat kader mogen we ook *Openbaring* ontvangen en lezen als een kritische doorlichting van processen die in de geschiedenis zich voordoen wanneer de tijd richting eschaton dringt.

De troostwoorden en de vermaningen die het boek bevatten helpen ons ook nu om staande blijven. Misschien is het momentum om het echt te verstaan al enigszins voorbij en is het aangekondigde vaccin al genoeg om onze gevoeligheid voor de eindigheid van ons leven en van de wereld al te laten verdwijnen. Johannes was immers verbannen toen hij zijn visioenen zag en op schreef voor gemeenten onder zware druk. De kerk heeft door de tijden heen zware vervolgingen doorgemaakt en maakt ze in sommige landen nog door. Tijden van communisme en nazisme waren er in de vooral in de vorige eeuw. Die tijden maken, scherper dan dat we het nu zien, duidelijk welke processen er tegen God en zijn raad in werken en hoe broos een mensenleven is. Miskotte merkte bij de herdruk van zijn boek over *Openbaring* in juli 1945 (!) al op: 'Deze voordrachten werden gehouden in den tijd van de Duitse bezetting, van de naziterreur. 'Dolle Dinsdag' lag dit boek vrijwel klaar. Men zou kunnen vreezen dat de ruimte, waarin dit geluid klinken wil, ingekrompen is door de nieuwe tevredenheden en de oude zorgen, die kwamen in het gevolg van de bevrijding; het is zelfs mogelijk dat bij velen van de toehoorders van destijds de klankbodem nu ontbreken zou.'⁶ Miskotte vervolgt dan dat het in ieder geval van belang blijft dat er onderwijs wordt gegeven over God en de Bijbelse woordwereld. Iets van dat catechetische zou moeten zitten in het onderwijzen in het feit dat de werkelijkheid niet plat en kosmisch eenzaam is, maar door God is omarmd; dat er kwaad is dat wordt geoordeeld en dat kwade machten zich – ook nu – daartegen verzetten. Dat het voor de gemeente aankomt op waakzaamheid en standvastigheid. Als we dat leren, herkennen we in een volgende crisis, en die zal komen, eerder waar het op aan komt.

Duiden of niet?

Waartegen hebben we waakzaam te zijn? Welk gezicht heeft het kwaad in 2020? Komen we tot het duiden van processen die in deze tijd spelen? Dat is een voor mij ongemakkelijke vraag. Ik ben in eerste instantie als theoloog (kerk)historicus. Duiden van het kwaad anno nu leidt naar mijn gevoel al snel tot speculatie, of overspannenheid, of in ieder geval vatbaarheid voor het verwijt daarvan. Een interessante parallel is het gegeven dat historici het er niet over eens of Domitianus nu werkelijk zo slecht was, of dat dit vooral de pers is die hij heeft gehad onder de later regerende Trajanus die er belang bij had om zich op deze manier te (laten) profileren (denk daarbij aan de geschriften van Plinius). Historici die het kwaadaardige in Domitianus downplayen vinden *Openbaring* een wat overspannen boek dat meer door andere apocalyptische literatuur wordt geïnformeerd dan door de werkelijkheid. En doorredenerend kun je hetzelfde zeggen over mensen die nu apocalyptische bewegingen zien.

Duiden van de geschiedenis en van het heden heeft alles te maken met het kiezen van perspectief. Alleen al historisch: terwijl het misschien niet zo slecht was met Domitianus als Plinius en anderen doen geloven, ervoer Johannes wel aan den lijve dat hij vanwege het getuigenis van Christus verbannen werd (en het is zeker niet implausibel, want dergelijke straffen werden vaak opgelegd), en leefde een belangrijk deel van het Romeinse rijk als onderworpen slaaf zonder rechten en met slechts een heel minimale bestaanszekerheid. Wanneer we geloven dat *Openbaring* iets onthult over krachten die in de geschiedenis werkzaam zijn en bewegingen die op het einde wijzen, is er juist wel aanleiding om te kijken waar we die tegenkrachten zien en welke bewegingen er gaan de zijn. *Openbaring* 5 geeft

⁶ Miskotte, *Hoofdsom der historie*, voorwoord bij de tweede druk.

daarin een middenweg aan. Het is niet aan ons om de zegels te openen en we kunnen dus ook niet alles begrijpen en verstaan. Wel weten we dat Christus dat doet en dat Hij daarmee een proces van oordeel en strijd op gang brengt. Onze taak is het, om trouw te zijn aan Christus, om te getuigen van Hem en om te bidden. In die houding kijk je om je heen waar je je tegen moet wapenen.

Als ik dan probeer mee te kijken met Johannes, en te zien welke krachtenvelden zich nu verzetten tegen God, dan denk ik dat we deze eerder vinden in dat wat de coronacrisis *onthult* dan in het virus zelf. Ik denk niet dat het virus een zoveel krachtiger signaal is van de uiteindelijke eindtijd dan eerdere grotere rampen die de wereld troffen. Het virus ontregelt ons 'gewone' leven echter wel en brengt vraagstukken in onze samenleving aan het licht, en evenzeer in onze eigen leven waarin het amalgaan van machten en krachten die zich verzetten tegen God en hoe we daar als mensen in meegaan, te zien zijn. Dit jaar gaf een unieke inkijk in dat wat we gewoon zijn gaan vinden, maar dat het niet is.

Wat ik me persoonlijk herinner van de maartperiode is een sterk besef dat mijn gewone manier van leven voor een belangrijk deel niet gericht is op de komst van het Koninkrijk. Het verstoren van de gewone orde deed me beseffen hoe *Diesseitig* mijn leven eigenlijk is, en hoe weinig het geloof in Zijn komst werkelijk richting geeft aan mijn leven. Dat heeft een ernstige kant. Het raakt aan wat in de brieven staat over het verlaten van de eerste liefde en de lauwheid.

Een andere herinnering is die aan de angst van anderen voor de dood. Panische angst was er te zien bij studiegasten van talkshows. Dat raakte me, niet omdat het toen mijn eigen angst was, maar omdat ik kon meevoelen hoe broos ons leven is. Die werkelijkheid is er altijd, maar weten we erg goed te verhullen in onze tijd, wat maakt dat we niet zoveel nodig hebben van Gods hulp.

Deze microvoorbeelden hebben parallellen op meso- en macroniveau. Op macroniveau zag je vlak na de zomer iets van het grote onbegrip van onze samenleving jegens kerken. Niet het feit dat we naar dertig terug moesten was volgens mij een probleem – we kunnen ons daar naar voegen zonder dat we daarmee God ongehoorzaam zijn -, maar wel de rol van de publieke opinie in de besluitvorming van de minister. Ad hoc en op basis van sentimenten werden er besluiten genomen. Als dit een trend blijft en deze zich verder versterkt en de publieke opinie zou nog wat verder omslaan, dan ontstaat er wel heel direct een vorm van onvrijheid die geloven in God in Nederland moeilijk maakt. Het is niet zo dat de coronacrisis dit heeft veroorzaakt. Veeleer is het zo dat trends en bewegingen die er al waren in een crisis worden versterkt of uitvergroot. Het is goed dat we ons daarvan bewust zijn en ons er tegen wapenen. Er komt een moment dat we niet kunnen buigen voor de publieke opinie zonder daarbij God ongehoorzaam te worden.

Een trend die ook is versterkt of uitgelicht is die van de complottheorien. Een nog glibberiger terrein dan dat in de vorige alinea. Ik geloof zelf absoluut niet de inhoud van wat ze zeggen en beweren (en je voelt al aan dat ik me genoodzaakt voel om dit te zeggen om niet voor gek versleten te voelen). Tegelijkertijd begrijp ik het onbehagen en de onvrede die er onder zit wel, of misschien moet ik zeggen: hun angst. Mondiaal gezien is er sprake van een clustering van macht en invloed op economisch en sociaal gebied. Grote tech- en infobedrijven en ook anderssoortige bedrijven krijgen grip op het geheel van het leven. Voedselketens, transport, medicijnfabricage en informatievoorziening worden geclusterd in steeds minder bedrijven. Ze zijn vaak groter en invloedrijker dan overheden. De angst van een complottheorie-aanhanger en diens onbehagen is niet geheel uit de lucht gegrepen. Het is niet ondenkbaar dat uit de machtsconcentratie in grote bedrijven ongelukken voort zullen komen en dat deze macht in

verkeerde handen en zonder goede controle desatreuse invloed heeft. De *machten* die daar spelen zijn groot en geducht. Zonder dat je meteen ieder gerucht moet geloven, is het ook echt naïef om te denken dat de grote bedrijven automatisch het goede met je voorhebben. Zo zijn er meer grote vraagstukken te agenderen, om je hart, in vertrouwen op de Leeuw die heeft overwonnen, te wapenen met waarkzaamheid.⁷

Liturgie

De afgelopen tijd heeft me gevoeliger gemaakt voor de kracht van liturgie. Misschien wel door het gemis van werkelijk samen zingen, is de waarde daarvan duidelijker geworden en viel het me op hoeveel *liturgie* er zit in Openbaring. Daar gaat het vooral om lofprijzing. Lofprijzing is de kerntaak van de hemelse wezens, hoewel het er in de voleinding ook ruig aan toe gaat.

Het is voor de toekomst, wanneer we weer mogen zingen, goed om er over na te denken hoe we meer kunnen doen met lofzang. In de afgelopen decennia hebben we er vooral over gestreden: wat mochten we wel zingen en wat niet, hoe snel en uit welke bundels. Het bijzondere van lofzang, wat het doet met God, met Gods vijand en met ons is nader te onderzoeken. En vanuit dit functie en kracht van het loven, kunnen we weer nadenken over wat we dan eigenlijk zingen: welke liederen komen in de buurt van het *nieuwe* lied?

In de diensten kan het ook van nu zijn om iets van de kracht van het loflied te benoemen: het brengt God in herinnering wat Hij heeft gedaan en wie Hij is. Het trekt ons mensen uit onszelf omhoog naar de werkelijkheid van God, en maakt je hart ruim.

[4] *praedicatio*: homiletische observaties

Het lijkt me een goede gedachte om op oudejaarsavond de gedachte centraal te stellen dat de Leeuw waardig is bevonden om de zegels van de rol van de geschiedenis te openen. Je kunt denken aan een volgende ordening van gedachten:

- Verlangen om grip te krijgen op de werkelijkheid. Grip krijgen is onze manier om te dealen met een situatie; weten is doen, is kunnen controleren; *corona* als iets dat zich aan onze grip heeft onttrokken; in streven naar grip op de situatie ontstaat er zomaar een totalitaire sfeer waarin ook diensten een mikpunt van kritiek worden.
- Openbaring: geschreven in een tijd tendens naar totalitariteit – veilige haven van je laten besnijden / of meedoen met het aanbidden van de keizer (met alle economische voordelen van dien);
- Standhouden: pijn, verdriet;
- Blick in de hemel waar de Leeuw de zegels mag en kan openen: het is in veilige handen.

Op nieuwjaarmorgen kun je het accent te leggen op de lofzang die steeds bredere kringen trekt; het leren van een nieuw lied voor een nieuw jaar.

- Aan het eind van het jaar hebben we altijd de top 2000: welke liedjes waren populair? Welke tekst gaf troost en houvast?

⁷ Zie ook: C. Blenk e.a., ‘Moeten we het hier niet dringend over hebben?’, te vinden via <https://www.izb.nl/blog/2020/07/07/Moeten-we-het-hier-niet-dringend-over-hebben>

- Zou je het om kunnen draaien: zou je nu al een lied kiezen dat je door de tijd heen draagt? Wat is je lied voor 2021? Het wordt naar alle waarschijnlijkheid weer een onzeker jaar.
- Je zou kunnen nadenken over de kracht van muziek in het algemeen en over de kracht van het lied dat gezongen wordt in Openb 5.

[5] met het oog op de eredienst: liturgische suggesties

OUDEJAARSDAG/AVOND

Psalm 90, Psalm 91, Psalm 93!

Ldvk 110, LvdK 231, LvdK 397 / NLB 90a, LvdK 398 / NLB 511, LvdK 399 / NLB 412

Zingende gezegend

98 Wie is waard de rol te nemen? (op de wijs van 'Eens als de bazuinen klinken')

101 Ik zag het nieuw Jeruzalem

255 De dagen onzer jaren

257 Nu weer een jaar is heengegaan

NLB

747 Ook ons zal God verlossen

748 Heer Jezus ach wat duurt het lang

754 Wat Gij eenmaal zijt begonnen, o voltooi het

Opwekking

178 Waardig bent U Heer

81 Waardig, waardig, waardig

261 Waardig is het Lam

Weerklank

211 Door al het lijden van de tijden

219 Ik kom met haast, roept Jezus' stem

226 Zijn Gods wegen donker, duister

NIEUWJAARSDAG

Psalm 107, Psalm 147

LvdK 109 / NLB 726, LvdK 115, LvdK 375 / 207

Zingende Gezegend

257 Nu weer een jaar is heengegaan

258 Al zit gij in het duister

261 Als ik niet zou geloven...

292 Ik zie geen hand voor ogen

299 Lieve God, Gij hebt de tijd

NLB

416 Ga met God

Literatuur

C. Blenk e.a., 'Moeten we het hier niet dringend over hebben?', te vinden via

<https://www.izb.nl/blog/2020/07/07/Moeten-we-het-hier-niet-dringend-over-hebben>

G.R. Beasley-Murray, 'Revelation', in: R.P. Marten & Peter H. Davids (eds). *Dictionary of the Later New Testament & its Developments*, Leicester 1997

K.H. Miskotte, *Hoofdsom der historie. Voordrachten over de visioenen van den apostel Johannes*, Nijkerk 1945

R.H. Mounce, *The Book of Revelation*, (Series NICNT) Grand Rapids 1997

Leslie Newbigin, *The Gospel in a Pluralist Society*, Londen 1989

J. Painter, 'The Johannine Literature', in: S.E. Porter (ed.), *A Handbook to the Exegesis of the New Testament*, Boston-Leiden 2002